

The Holy See

PORUKA PAPE FRANJE ZA 52. SVJETSKI DAN SREDSTAVA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE, 2018.

"Istina će vas osloboditi" (Iv 8, 32). Fake-news i novinarstvo mira

Draga braćo i sestre,

komunikacija je dio Božjeg nauma sa čovjekom i osnovni način na koji doživljavamo zajedništvo. Čovjek, stvoren na sliku i priliku svoga Stvoritelja, može izraziti i dijeliti sve što je istinito, dobro i lijepo. Kadar je opisati svoja iskustva i svijet koji ga okružuje, i tako stvarati povijesno sjećanje i razumjeti zbivanja. Ali ako čovjek slijedi vlastitu oholost i sebičnost, tada može i svoju sposobnost komunikacije koristiti na krivi način kao što se vidi od samih početaka iz biblijskih izvješća o Kajinu i Abelu i Babilonskoj kuli (usp. Post 4, 4-16; 11, 1-9). Iskrivljivanje istine tipični je znak toga izobličavanja, kako na pojedinačnoj razini tako i na razini zajednice. Naprotiv, kad smo vjerni Božjem planu, komunikacija postaje djelotvoran izraz našeg odgovornog traganja za istinom i našeg stremljenja dobru.

U današnjem svijetu sve brže komunikacije i digitalnih sustava, svjedoci smo širenja onoga što se naziva "lažne vijesti", takozvane fake news. To nas poziva na razmišljanje i zato sam odlučio u ovoj poruci vratiti se temi istine o čemu su već više puta govorili moji predšasnici počevši od pape Pavla VI. (usp. Poruka iz 1972. godine: "Društvene komunikacije u službi istine"). Na taj način želim dati doprinos zajedničkom nastojanju oko sprječavanja širenja lažnih vijesti i ponovnom otkrivanju dostojanstva novinarskog zanimanja i osobne odgovornosti novinara u priopćivanju istine.

1. Što je to lažno u "lažnim vijestima"

Fake news je izraz o kojem se mnogo raspravlja i govori. Općenito se odnosi na širenje dezinformacija putem interneta ili tradicionalnih medija. Pod tim se izrazom dakle misli na lažne informacije, utemeljene na nepostojećim ili iskrivljenim činjenicama a koje imaju za cilj zavaravanje i čak manipuliranje čitateljima. Širenjem lažnih vijesti može se težiti postizanju određenih ciljeva, vršenju utjecaja na političke odluke i pogodovanju gospodarskim interesima.

Učinkovitost lažnih vijesti prvenstveno se ogleda u njihovoj sposobnosti oponašanja stvarnih vijesti, to jest njihovoj sposobnosti da izgledaju uvjerljive. Kao drugo, ove lažne, ali uvjerljive vijesti su zavodljive, u smislu da su kadre privući pažnju onih kojima su namijenjene, pribjegavajući stereotipima i predrasudama raširenim u društvu i iskorištavajući emocije koje se mogu lako i brzo pobuditi poput tjeskobe, prezira, ljutnje i frustracije. U širenju takvih lažnih vijesti često se pribjegava manipulativnom korištenju društvenih mreža i načina na koji one funkcioniraju. Tako se sadržaji, iako neutemeljeni, mogu tako brzo proširiti da se i njihovim službenim opovrgavanjem teško više uspijeva popraviti nanesenu štetu.

Fake news je teško razotkriti i iskorijeniti među ostalim i zato što se interakcija među mnoštvom osoba odvija u homogenim digitalnim okruženjima u koja ne prodiru različiti pogledi i mišljenja. Plod te logike dezinformacija je izostanak zdrave poredbe s drugim izvorima informacija što bi moglo dovesti do pozitivnog sraza s predrasudama i otvoriti konstruktivan dijalog; namjesto toga javlja se opasnost da se osobe pretvori u nenamjerne sudionike u širenju pristranih i neutemeljenih ideja. Tragedija dezinformiranja je u tome da se diskreditira drugoga kojega se predstavlja kao neprijatelja do te mjere da ga se demonizira što može imati za posljedicu raspirivanje sukoba. Lažne vijesti ukazuju tako na prisutnost nesnošljivih i odviše osjetljivih stavova i vode jedino prema širenju arogancije i mržnje. To je konačni ishod neistine.

2. Kako ih prepoznati?

Nitko se od nas ne može smatrati oslobođenim dužnosti suprotstavljanja tim lažima. To nije lak zadatak, jer se u širenju dezinformacija često namjerno pribjegava uvijenom govoru i retorici koja suptilno dovodi u zabludu, a katkad se koriste i sofisticirani psihološki mehanizmi. Hvalevrijedne su stoga odgojne inicijative i obrazovni programi koji imaju za cilj pomoći osobama da tumače i vrednuju informacije koje pružaju mediji i podučavaju ih da ne budu nesvjesni širitelji dezinformacija, nego protagonisti razotkrivanja laži. Hvalevrijedne su također one institucionalne i zakonske inicijative koje su usmjerene na razvijanje propisa za suzbijanje tog fenomena, kao i inicijative koje poduzimaju tehnološke i medijske tvrtke sa ciljem definiranja novih kriterija za provjeru osobnih identiteta koji se skrivaju iza milijuna digitalnih profila.

No, sprječavanje i prepoznavanje mehanizama dezinformacije zahtijeva također duboki i pažljivi proces razlučivanja. Moramo razotkriti ono što bi se moglo nazvati "zmijskim taktikama" koje koriste oni koji se prurušavaju kako bi mogli udariti u bilo koje vrijeme i na bilo kojemu mjestu. To je bila strategija kojoj je pribjegla "lukava zmija" o kojoj se govori u Knjizi Postanka, koja je, u

počecima čovječanstva, bila tvorcem prve "fake news" (usp. Post 3, 1-15), a što je dovelo do tragičnih posljedica grijeha, počevši od prvog bratoubojstva (usp. Post 4) i bezbrojnih drugih vrsta zala počinjenih protiv Boga, bližnjega, društva i stvorova. Strategija ovog vještog "oca laži" (Iv 8, 44) upravo je prikrivanje, podli i opasni oblik zavođenja koji probija put do čovjekova srca lažnim i privlačnim argumentima.

U izvješću o istočnome grijehu napasnik se približava ženi pretvarajući se da joj je prijatelj, da se zanima za njezino dobro i počinje svoj govor tvrdnjom koja je samo djelomice istinita: "Zar vam je Bog rekao da ne smijete jesti ni s jednog drveta u vrtu?" (Post 3, 1). Bog, zapravo, nikada nije rekao Adamu da ne jede ni s jednog drveta, već samo s jednog stabla: "sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo!" (Post 2, 17). Žena je, istina, u svome odgovoru ispravila zmiju, ali je "zagrizla" na njezinu provokaciju: "Samo za plod stabla što je nasred vrta rekao je Bog: "Da ga niste jeli! I ne dirajte u nj, da ne umrete!" (Post 3, 3). Njezin je odgovor formuliran u legalističkom i negativnom smislu: nakon što je povjerovala varalici i dopustila da bude uvedena u njezinu verziju činjenica, žena podliježe zavođenju. Tako najprije posvećuje pažnju njezinu uvjeravanju: "Ne, nećete umrijeti!" (r. 4). Napasnikova "dekonstrukcija", zatim, poprima privid istine: "Nego, zna Bog: onog dana kad budete s njega jeli, otvorit će vam se oči, i vi ćete biti kao bogovi koji razlučuju dobro i zlo" (r. 5). Božja očinska preporuka, koja je bila za njihovo dobro, osporavana je privlačnim zavođenjem neprijatelja: "Vidje žena da je stablo dobro za jelo, za oči zamamljivo, a za mudrost poželjno" (r. 6). Taj nam biblijski prikaz otkriva dakle bitnu činjenicu za naše razmišljanje: ne postoje bezopasne dezinformacije.

Štoviše, vjerovati u laži može imati kobne posljedice. Čak i blago iskrivljavanje istine može imati opasne učinke.

U tome je uključena naša pohlepa. Fake news često postaju viralne, šire se naime tako brzo da ih je teško zaustaviti, ne zbog logike dijeljenja koja karakterizira društvene medije, već zato što oni koji ih šire igraju na kartu nezasićene pohlepe koju je lako pobuditi kod čovjeka. Sami ekonomski i oportunistički razlozi za širenje dezinformacije ukorijenjeni su u žeđi za moći, želji za posjedovanjem i uživanjem, što nas u konačnici čini žrtvama još tragičnije prevare: prijevarnoj moći zla koje ide od jedne laži do druge kako bi nam otelo slobodu srca. Zato poučiti istini znači podučavati ljude kako razlučiti, procijeniti i razumjeti naše najdublje želje i sklonosti, da ne bismo izgubili iz vida što je dobro podliježući svakoj napasti.

3. "Istina će vas osloboditi" (Iv 8, 32)

Stalno trovanje lažima završava potamnjivanjem našeg unutarnjeg života. Dostojevski je mudro primijetio: "Onaj, koji sam sebi laže i sluša vlastitu laž svoju, dotjerat će dotle da neće više poznati nikakve istine ni u sebi, ni oko sebe, nego će, dosljedno, prestati poštovati i sebe i druge. A ne štjući nikoga, prestajete ljubiti, a da bi se bez ljubavi zabavio i rasonodio, odaje se strastima i grubim slastima, te postaje prava životinja u svojim porocima, a sve zato, jer neprestano laže i

drugima i samom sebi" (Braća Karamazov, II, 2).

Kako se dakle obraniti? Najradikalniji protulijek za "virus laži" je čišćenje istinom. U kršćanskom shvaćanju, istina nije samo pojmovna stvarnost koja se tiče suda o stvarima, koje se definira kao istinite ili lažne. Istina nije samo iznošenje na vidjelo stvari koje su skrivene, "otkrivajući stvarnost", na što upućuje drevni grčki pojam *aletheia* (koji dolazi od *a-lethès*, "neskriven"). Istina ima veze sa čitavim našim životom. U Bibliji uključuje značenja kao što su podrška, postojanost i povjerenje, kako što se vidi iz korijena 'aman, od kojeg dolazi također naš liturgijski izraz Amen. Istina je nešto na što se možeš osloniti da ne padneš. U ovom relacijskom smislu, jedini uistinu pouzdan i vrijedan povjerenja – onaj na koga možemo računati – odnosno "istiniti", je živi Bog. Isus kaže: "Ja sam... Istina" (Iv 14, 6). Čovjek, dakle, otkriva istinu i iznova otkriva istinu kada je doživljava u sebi samom kao vjernost i pouzdanost Onoga koji ga ljubi. Jedino to može osloboditi čovjeka: "Istina će vas osloboditi" (Iv 8, 32).

Oslobođenje od laži i traženje odnosa: to su dva neizostavna sastojka da bi naše riječi i djela bili istiniti, vjerodostojni i pouzdani. Da bismo prepoznali istinu trebamo razlučiti sve što potiče zajedništvo i promiče dobrotu od svega onoga što teži izoliranju, razdvajanju i suprotstavljanju. Istina se, prema tome, ne dohvaća kad se nameće izvana kao nešto neosobno, nego jedino kad proistječe iz slobodnog odnosa među osobama, iz međusobnog slušanja. K tome, istinu se nikada ne prestaje tražiti jer se laž uvijek može ušuljati, pa i onda kad tvrdimo stvari koje su istinite. Besprijeckorni argument može se, naime, temeljiti na neospornim činjenicama, ali ako se koristi zato da se povrijedi drugoga i da se tu osobu diskreditira u očima drugih, koliko god izgledao ispravno, nije istinit. Istinitu izjavu možemo prepoznati po njezinim plodovima: potiče li svađu, raspiruje li podjele, širi li rezignaciju, ili, pak, promiče informirano i zrelo promišljanje koje vodi prema konstruktivnom dijalogu i plodonosnim rezultatima

4. Istina je prava novost

Osobe, a ne strategije najbolji su protulijek za laži. Osobe koje su oslobođene od pohlepe, koje su spremne slušati i koje se trude stupiti u iskreni dijalog da bi na svjetlo dana izašla istina; osobe koje privlači dobrota i koje se odgovorno služe riječima. Ako je odgovornost odgovor na širenje lažnih vijesti, tada je velika odgovornost na onima čiji je zadatak pružati informacije, a to su novinari, čuvari vijesti. U današnjem svijetu njihov posao nije samo zanat, već pravo i istinsko poslanje. Oni imaju zadatak, u vrtlogu vijesti i silnoj pomami za senzacionalnim vijestima, sjetiti se kako u središtu vijesti nije brzina njezinog objavljivanja niti njezin utjecaj na publiku, nego osobe. Informirati druge znači oblikovati ih, to znači biti u doticaju s ljudskim životima. Zato su jamčenje točnosti izvora i čuvanje komunikacije stvarna sredstva u promicanju dobra, stvaranju povjerenja i otvaranju puta prema zajedništvu i miru.

Želim, dakle, pozvati sve na promicanje novinarstva mira. Pod time ne mislim na sladunjavu vrstu novinarstva koje niječe postojanje ozbiljnih problema i ima prizvuk sentimentalizma. Naprotiv,

pritom mislim na novinarstvo koje je istinito i protivi se lažima, dojmljivim sloganima i senzacionalnim naslovima; na novinarstvo koje su stvorili ljudi za ljude, koje je u službi svih ljudi, posebno onih – a oni čine većinu u našem svijetu – koji nemaju glasa; na novinarstvo koje je manje usredotočeno na izvanredne vijesti, koje je zaokupljeno traženjem stvarnih uzroka sukoba, kako bi potaknulo dublje razumijevanje i pridonijelo njihovu rješavanju pokretanjem blagotvornih procesa; na novinarstvo koje se stalno zalaže za to da upućuje prema rješenjima koja predstavljaju alternativu eskalaciji vike i verbalnog nasilja.

U tome smislu, nadahnjujući se na jednoj franjevačkoj molitvi, mogli bismo se ovako obratiti Istini u osobi:

Gospodine, učini nas oruđima svoga mira.

Daj nam da prepoznamo zlo koje je prikriveno u komunikaciji koja ne izgrađuje zajedništvo;

Pomozi nam da uklonimo otrov iz naših prosudbi.

Pomozi nam da govorimo o drugima kao našoj braći i sestrama.

Ti si vjeran i vrijedan povjerenja; daj da naše riječi budu sjeme dobra za svijet:

gdje je buka, da naučimo slušati;

gdje je konfuzija, da nadahnjujemo sklad;

gdje je nejasnoća, da donosimo jasnoću;

gdje je isključivost, da donosimo solidarnost;

gdje je senzacionalizam, da koristimo trezvenost;

gdje je površnost, da postavljamo prava pitanja;

gdje je predrasuda, da pobuđujemo povjerenje;

gdje je neprijateljstvo, da donosimo poštivanje;

gdje je laž, da donosimo istinu.

Amen.